

קרן צדקה קהילתית

הרב זאב רוזנפלד

א. מבוא

ב. הרגשת הלב לא כדברי חז"ל?

ג. הגדרת מצוות צדקה

ד. כפייה במצוות צדקה

ה. יחיד וציבור במצוות צדקה

ו. מסקנות

א. מבוא

ערוך השולחן¹ מתאר השתלשלות היסטורית מעניינת בעניין גביית צדקה בקהילות שונות:

והנה בזמנו של הרשב"א עדיין היו קופות ותמחויין בכל עיר ועיר וכמ"ש הרמב"ם בפ"ט דין ג' וז"ל מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה וכו' עכ"ל. ואמנם בזמן הרשב"א התחיל המצב להתמוטט ורבו עניים ולכן אמרו העשירים כיון שמהצדקות שלנו לא יספיק לצרכיהם א"כ מה בצע בקופה של צדקה יחזרו על הפתחים וכל אחד יתן כפי נדבת לבו, והבינונים אמרו לפי ממון כלומר שתהיה קופה של צדקה. ופסק הרשב"א שהדין עם הבינונים לפי שמדין תורה כן הוא ואי משום שלא יספיק יחזרו אח"כ על הפתחים, וזהו שאומר שהדור נדלדל, כלומר שהקופה אינה מספקת. ולכן התחיל בזמנו חילופי מנהגים: יש מקומות שנתנו לפי נדבת לבן ויש לפי המסים, והכל מפני לחצנו זו הדחק. וד' יסיר חרפת עמו ויעלינו בשמחה לאה"ק אמן.

---

1 יורה דעה, הלכות צדקה, סימן רנ סעיף יב.

נכון לימינו, ביישובים רבים קיימת קרן צדקה הדואגת לנזקקים ביישוב, וכל תושב מחויב על פי החלטת מזכירות היישוב לתרום לקרן זו. הגבייה נעשית דרך מערכת הגבייה היישובית, כיתר מיסי היישוב, נעשית בצורה אחידה מכל תושבי היישוב, וכל תושב חדש ביישוב מחויב בתרומה חודשית זו.

מצב זה מעלה כמה תהיות:

ראשית, חבר חדש שמגיע ליישוב ומתנגד להחלטת מזכירות היישוב, בטענה שהוא רוצה לתרום צדקה לנזקקים ולמוסדות לפי בחירתו בלבד, ולא שהיישוב יקבע עבורו למי לתרום. כיצד הרב יכול להסביר לו את הנוהג הקהילתי?

שנית, הקהילה בעיר מתנהלת בצורה שונה מקהילה ביישוב, ולרוב הקהילה בנויה מחברי בית כנסת. אם רב הקהילה שוקל לפתוח קרן כזאת, כפי שקיימת ביישובים, כיצד הרב יכול להסביר את עניין הכפייה לבני קהילתו?

לדעתי, רב היישוב, או הקהילה, יכול וצריך להסביר את המהלך בשלבים שונים. עליו ללמוד עם בני קהילתו את אופי מצוות נתינת צדקה באופן רעיוני, עוד לפני הצדדים ההלכתיים, ומשם להתקדם להשלכות שונות של הלכות צדקה, כולל נושא כפייה בצדקה.

במאמר זה אינני מקיף את סוגיית "כפייה בצדקה" מהגמרות ועד פוסקי זמננו, אלא מציע מהלך שרב הקהילה יכול לעבור עם בני קהילתו בלימוד הנושא.

ב. הרגשת הלב לא כדברי חז"ל?

בחלוקה בין מצוות שבין אדם למקום ובין מצוות שבין אדם לחברו, מצוות נתינת צדקה ועשיית חסד לזולת שייכות לכאורה לתחום מצוות שבין אדם לחברו. אם כן יש לבדוק מה יהיה הדין במקרים הבאים:

מקרה א: אדם איבד סכום כסף ולפני ידיעתו על אבידת כספו מצא עני את האבידה. האם המאבד קיים בזה מצוות צדקה?

מקרה ב: אדם נתן צדקה לאיש שהתחזה לעני אבל אינו נזקק באמת. האם קיים הנותן מצוות צדקה שלשמה התכוון?

לפי הרגשת הלב, יש הבדל בין המקרים. במקרה א (אבד כספו) אמנם העני קיבל, אך העשיר לא נתן מרצונו, וקשה לחשוב שבכך קיים העשיר מצוות נתינת צדקה.² הרי איך תיחוס קבלת הצדקה על ידי העני לעשיר ללא נתינה על ידו?! במקרה ב (מתחזה לעני) אמנם המקבל לא היה עני באמת, אך העשיר נתן מרצון לקיים מצוות צדקה, ולכאורה תיחשב לו בזה מצוות צדקה.

אך חז"ל קבעו הפוך מהבנה פשוטה זו. במדרש תורת כהנים³ כתוב:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: "כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה" (דברים כד, יט), הרי הוא אומר (שם) "למען יברכך" וגו', קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע, אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה, הרי הקב"ה קובע לו ברכה.

כלומר המאבד כספו (מקרה א) - לא זו בלבד שקיים מצוות צדקה אלא גם זוכה לברכת ה' על מצווה זו! זה הפך הרגשת הלב!

נוסף על כך מובא בגמרא⁴:

דרש רבא, מאי דכתיב: (ירמיהו יח) "היו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם?" אמר ירמיהו לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אפילו בשעה שעושים צדקה, הכשילים בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכר.

2 כלשון התורה בדברים טו, י: "נָתַן תְּתֵן לוֹ...", וכלשון הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פרק ז הלכה א, בהגדרת המצווה: "מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני...", וכלשון התוס', שבת י ע"ב: "הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו - ודוקא במתנה שנותן לו ע"י אהבה שאין המקבל מתבייש, אבל הנותן צדקה שהמקבל מתבייש, 'מתן בסתר יכפה אף' (משלי כא)". ומעניין שבסוגיית צדקה במסכת בבא בתרא ט ע"א-ע"ב מצוות הצדקה מוגדרת עשייה: "אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו... רבי יהושע בן לוי אמר: כל הרגיל לעשות צדקה זוכה...", ורק בתיאור המעשה היא נקראת נתינה: "ואמר רבי יצחק: כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות...".

3 מובא ברש"י, ויקרא ה, יז.

4 בבא קמא טז ע"ב.

לפי רבא, אף על פי שאדם קיים את דברי התורה ונתן צדקה מרצונו, כיוון שבפועל נתן לאדם שאינו נזקק (כמו במקרה ב) הוא לא יקבל שכר! האומנם?! גם זה נגד הרגשת הלב!⁵

ג. הגדרת מצוות צדקה

כדי להתמודד עם קשיים אלו הגדירו גדולי הפוסקים בדורות האחרונים את מצוות הצדקה אחרת מההבנה הפשוטה של נתינת כסף לעני.

בגרסת עין יעקב על סוגיית הגמרא העוסקת בענייני צדקה⁶ כתוב כך:

אמר ר' אליעזר: בזמן שביהמ"ק קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו. ועכשיו שאין ביהמ"ק קיים, זכה - הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה - באין אומות העולם ונוטלין בזרוע, שנאמר "ועניים מרודים תביא בית". אמר מר עוקבא: אעפ"כ נחשב לו לצדקה, שנאמר "ונוגשיך צדקה".

הנודע ביהודה⁷ לומד שיש שני שלבים בנתינת צדקה, וכל שלב יכול לעמוד בפני עצמו: האחד הוא הפרשת הממון לצדקה, והשני הוא מסירתו לעני. אם העשיר זוכה - הוא מקיים את שני השלבים ומקיים מצווה שלמה, ואם אינו זוכה - הוא

5 בשאר מצוות, כגון אדם שבדק את תפילין אצל מגיה וגילה שבמשך שנים היו פסולות מעיקרא, נחלקו הבן איש חי והר"ע יוסף בדינו. בשות רב פעלים (אורח חיים סימן ב) כתב הבא"ח שיש לו שכר תפילין מפני שדעתו הייתה לשם שמים, והביא לכך ראיות (וכן הסכים הציץ אליעזר, חלק כב סימן א). אך הר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ז סימן ה) דחה את ראיותיו והסיק שאיש זה נחשב לאנוס, שעליו אומרת הגמרא (ברכות ו ע"א): "חשב אדם לעשות מצוה ולא עשאו - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו", אך שכר מלא על מצוות תפילין אין לו. וכן, הקב"ה יצרף לו מחשבה למעשה - אך לא כשכר מלא על תפילין. אם כן, גם לפי הר"ע יוסף וקל וחומר לפי הבן איש חי יש שכר מסוים למי שחשב לקיים מצווה אך באנוס לא קיימה כי ה"חפצא" הייתה פסולה. אם כן, מדוע לפי רבא חשב ירמיה שלא יהיה שכר לנותני צדקה לעניים שאינם מהוגנים? עיין שו"ת משנה הלכות, חלק ט סימן רה, שהאריך לחלק בין תפילין פסולות לצדקה לעניים שאינם הגונים.

6 בבא בתרא ט ע"א-ע"ב.

7 אהבת ציון, דרוש י.

יפריש ממון והממון לא יגיע לידי עני. מר עוקבא מתאר תקופה לאחר החורבן שאנשים הפרישו ממון כדי לקיים מצוות צדקה אך מאחר שהם לא זכו - הכסף לא הגיע לעניים אלא באו אומות העולם ולקחו. אך אף על פי שהצדקה לא ניתנה לעניים ואין כאן מצוות צדקה בשלמותה, מר עוקבא קובע שבזכות הפרשת הממון למטרת צדקה - זה נחשב להם כקיום המצווה.

בכך הנודע ביהודה מסביר במה שונה מצוות צדקה משאר המצוות. בשאר המצוות - העושה מצווה שלא לשמה (כגון נוטל לולב ואינו מתכוון למצווה) אין במעשה זה שום קיום של ציווי ה', אך הנותן צדקה שלא לשמה (כגון "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא - הרי זה צדיק גמור"⁸) - אף שאין כאן הפרשת ממון לשם מצווה, יש כאן תועלת לעני הנהנה מממונו, ויש בכך קיום צד זה של מצוות צדקה.

על פי זה מסביר הנודע ביהודה שבזמן ירמיהו היו רשעים גמורים שמגיעה להם מידת הדין על מעשיהם הרעים, אך חשבו על תחבולה להינצל מהעונש על ידי נתינת צדקה, שעליה נאמר "גדול כח מתנות עניים שהופך מדת רוגז לרחמים"⁹. לכן זימן להם ה' אנשים שאינם עניים באמת ובכך אין להם שום צד של המצווה - לא הפרישו ממון לשם המצווה (אלא כדי להינצל ממידת הדין) והממון לא ניתן בפועל לעניים באמת.¹⁰

8 ראש השנה ד ע"א, ורש"י מפרש שהוא צדיק בדבר זה (צדקה).

9 רש"י, בראשית יח, טז (מבוסס על מדרש תנחומא, פרשת כי תשא, סימן יד). בספר פרשת דרכים, בעל המשנה למלך על הרמב"ם מאריך מאוד להסביר כוח זה של הצדקה, כפי שיצוין להלן.

10 מעין זה כותב גם בית הלוי (דרוש א) לחלק בין צדקה לשאר מצוות. בשאר מצוות, כשאדם עושה מצווה שלא לשמה - חסר מעשה המצווה. אך במצוות צדקה יש שני חלקים - האחד נתינה מצד העשיר, והאחר פרנסת העני. כאשר אדם נותן צדקה שלא לשמה - אולי אין כאן קיום מצווה של נתינה, אך אי אפשר לומר שהעשיר עבר על איסור העלמת עין מן העני (שעל איש כזה אומר רבי יהושע בן קרחה, בבא בתרא י ע"א: "כל המעלים עיניו מן הצדקה - כאילו עובד עבודת כוכבים").

אם כן, יש שני חלקים במצוות צדקה - הקצאת כסף לצדקה ונתינתו לעני, וכל חלק יכול לעמוד בפני עצמו לקיום חלקי של מצוות צדקה. אך יש להבין, מה המשמעות של שני שלבים אלו? באופן רעיוני מסביר הרב יצחק הוטנר¹¹ שכל אחד משני חלקי המצווה בצדקה (ובחסד) נובע ממקור אחר בתורה. הצד הדואג לצורכי העני במצוות צדקה נובע מהפסוק "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח), ושייך למצוות שבין אדם לחברו - כמו שהנחנו בתחילת דברינו. אך ישנו צד נוסף של צדקה שהוא נובע ממצוות "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵייו" (דברים כח, ט), וכמו שהוסיפו חז"ל:¹² "מה הוא רחום, אף אתה רחום. מה הוא חנון, אף אתה חנון", וחלק זה שייך לקבוצת המצוות שבין אדם למקום.¹³

מעניין לציין שהחפץ חיים בספרו אהבת חסד¹⁴ מוסיף בשבח "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא", שזה נחשב לו למצווה גמורה, כפשט הגמרא האומרת: "הרי זה צדיק גמור", כי הרי הוא התכוון לקיים מצווה הכתובה בתורה ורק רוצה שה' יטיב לו. החפץ חיים מדרג את מצוות צדקה כך: המעלה הגבוהה ביותר היא לתת צדקה לשמה. נמוך מזה (אך עדיין מצווה גמורה) - נתינה שלא לשמה אלא כדי שה' יטיב לו. נמוך מזה - מי שאיבד סלע ומצאה עני - קבע לו המקום זכות על כך. הגם שהחפץ חיים לא כתב במונחים של "שלבים" שונים במצוות צדקה, כמו שכתבו הנודע ביהודה ובית הלוי, נדמה שיסכים לחלוקה זו כי בדרגה השנייה והשלישית הוא מסביר שהנותן שלא לשמה או מי שבזכותו התפרנס עני (אפילו בלא ידיעתו) - יש לו חלק במצוות צדקה!

11 פחד יצחק, סוכות סימן כא.

12 שבת קלג ע"ב.

13 בהקדמה לספרו Divine Footsteps, מביא הרב דניאל פלדמן כמה נפקא מינות מדברי האחרונים אם ענייני צדקה וחסד נחשבים לקיום של "ואהבת לרעך כמוך" או של "והלכת בדרכיו". לדוגמה, אם אדם הולך יחד עם לוויה לקבורת המת אך אינו מתכוון למצוות לוויית המת אלא רק לצפות בלוויה, האם הוא פטור ממצוות אחרות? על הצד של "והלכת בדרכיו" הוא יהיה פטור כי הוא עדיין עוסק במצווה, אך על הצד של "ואהבת לרעך כמוך" - ללא כוונה לכך לא ייפטר ממצוות.

14 פרק שלשה ועשרים, אות ב.

ד. כפייה במצוות צדקה

ניתן לטעון שתהיה נפקא מינה אם נגדיר את מצוות הצדקה כמצווה שבין אדם לחברו ("ואהבת לרעך כמוך") או כמצווה שבין אדם למקום ("והלכת בדרכיו"). אדם שכפו אותו לתת צדקה - האם קיים מצוות צדקה? לכאורה זה יהיה תלוי בהגדרת המצווה. אם עיקר המצווה הוא מדין דאגה לעני - ניתן לכפות את העשיר לתת וייחשב לו למצוות צדקה, הרי סוף סוף העני נהנה מכספו של העשיר. אך אם עיקר המצווה הוא ללכת בדרכי הקב"ה - הרי בכפייה קשה לומר שהעשיר הכפוי מקיים "והלכת בדרכיו", הרי הוא איננו מעוניין בכך! אם כן, איך נאמר שהוא מקיים מצוות צדקה?¹⁵

על פי מהלך זה, יש לתמוה על דברי האחרונים הנ"ל שחידשו שיש צד של "והלכת בדרכיו" בצדקה. הרי לפי הגדרה זו נראה שלא ייתכן לקיים מצוות צדקה בכפייה, ואילו הגמרא מביאה מקרה שממנו למדנו שניתן לכפות על הצדקה. בסוגיית צדקה¹⁶ מסופר: "רבא אכפיה לרב נתן בר אמי, ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה". מכאן למד הרמב"ם:¹⁷

מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו, בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן...

וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך:¹⁸

כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו, עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו. ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו

15 גם לפי דברי הרמב"ם המפורסמים (הלכות גירושין פרק ב הלכה כ) שבכפייה בעל לתת גט לאשתו "מכין אותו עד שיאמר רוצה אני", נראה לומר שכאן שאני. שהרי גם אם נאמר שהכפייה תגלה את רצונו הפנימי לפרנס את העני, קשה יותר לומר שהכפייה תגלה את רצונו להידמות לקב"ה - "מה הוא רחום אף אתה רחום" - מדין "והלכת בדרכיו".

16 בבא בתרא ח ע"ב.

17 הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה י.

18 יורה דעה, סימן רמח סעיף א.

ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדוהו ליתן, ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן.

ויש להבין, כיצד יסבירו הנודע ביהודה, בית הלוי והחפץ חיים את ההלכה המפורשת שניתן לכפות על הצדקה, אם לפי הסברם לא יהיה בזה קיום של מצוות צדקה (ובמיוחד הצד של "והלכת בדרכיו")¹⁹?

תוס' מקשים איך כפה רבא את רב נתן בר אמי לתת צדקה, הרי יש כלל שמצוות עשה שמתן שכרה כתוב בצדה (פירוט השכר מופיע ליד הציווי) - אין בית דין של מטה מוזהרים עליה ואין לכפות,²⁰ ומצוות צדקה היא דוגמה לכלל זה, שנאמר: "נתון תתן לו... כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלך ידך".²¹

אמנם רבינו תם סובר שאכן אין כופים על הצדקה, ובמקרה בגמרא מדובר על כפייה בדיבור ולא מעבר לכך, או שהיה הסכם קודם שרב נתן בר אמי הפר, וזה הצדיק את הכפייה. אך שאר הראשונים טוענים שכופים על הצדקה. ר"י בתוס' מסביר שצדקה איננה קשורה לכלל של מצוות עשה שמתן שכרה בצדה כיוון שיש צד של לא תעשה - "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיק האביון".²² ריצב"א בתוס' מתרץ שהכלל שאין בית דין מוזהרים על מצוות עשה שמתן שכרה בצדה קובע שאין בית דין נענשים אם לא יכפו, אך רשאים לכפות. קצות החושן²³ מחדש שכפייה זו אינה קשורה לכפייה על מצוות, ואיננה קשורה לענייני צדקה מצד "יורה דעה" אלא מצד "חושן משפט". כביכול לעני כפר יש קניין בממונו של העשיר, ובית דין כופה על העשיר להחזיר חוב לבעליו.

19 וכן אולי ניתן להוסיף ולהקשות על רבא עצמו, שלפי המהלך של הנודע ביהודה רבא הבין את שני צדדי מצוות צדקה אך הוא בעצמו כפה את רב נתן בר אמי לתת צדקה.

20 חולין קי ע"ב.

21 דברים טו, י.

22 שם ז.

23 סימן לט ס"ק א.

המשנה למלך על הרמב"ם מסביר שכפייתו של רבא הייתה מוצדקת, כי השכר המיוחד שהתורה מבטיחה "כי בגלל הדבר הזה יברכה ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלך ידך" הוא עבור מי שמקיים את תחילת אותו פסוק: "ולא ירע לברך בתתך לו", ולא על עצם נתינת הצדקה - שעליה אין שכר בצדה וניתן לכפות על קיומה.

על פי זה ניתן להוסיף ולהקשות על המשנה למלך (כמו שהקשינו לעיל על הנודע ביהודה, בית הלוי והחפץ חיים). הרי הוא מבין שיש כפייה על הצדקה, אך בספרו "פרשת דרכים"²⁴ הוא מאריך בשבח מצוות צדקה שעליה אמרו חז"ל שבזכותה הופכת מידת הדין למידת הרחמים כלפי הנותן. לכאורה, קשה לומר שאותה צדקה הניתנת בכפייה תהפוך לנותן את מידת הדין למידת הרחמים!²⁵

ה. יחיד וציבור במצוות צדקה

נדמה שנכון להסביר את האחרונים בהבנה חדשה שהביא הגרי"ד סולובייצ'יק בשם סבו ר' חיים:²⁶

במצוות צדקה יש ב' חיובים. דיש חובת היחיד לתת צדקה ולעשות חסד, ויש גם חובת הציבור. הציבור בתורת ציבור חייבים בצדקה. וכן מבואר מדברי הרמב"ם (ריש פ"ט מהלכות מתנ"ע) וז"ל כל עיר שיש בה ישראל

24 דרך צדקה, דרוש תשעה עשר.

25 מעניין לציין שכל דברי האחרונים שהבאנו נכתבו בספרי הדרוש שלהם ולא בספרי ההלכה: הנודע ביהודה ב"אהבת ציון", בית הלוי בדרושים שלו, החפץ חיים ב"אהבת חסד" (שיש בו שילוב של הלכה ודרוש), והמשנה למלך ב"פרשת דרכים". אך בכל זאת לא ניתן לחלק ולומר שבדרוש אמרו האחרונים דברים כדי למשוך את לב בני קהילתם ולעודדם לתת צדקה והעלימו את צדדי ההלכה של כפייה בצדקה, שהרי גדולי הפוסקים שבכל הדורות ינקו את כל תורתם - גם בדרוש - מתוך ההלכה. (בכל זאת יש מקום להתעניין, לחקור וללמוד את שיטת הדרשנות של האחרונים שאנו רגילים לשיטת הפלפול והפסק ההלכתי שלהם, כמו הנודע ביהודה, משנה ברורה ובית הלוי. מעין זה (ולהפך מזה) חוקר ידידי ר' לוי קופר את שיטת הפסיקה של גדולי החסידות, כמו המנחת אלעזר, הצמח צדק, בעל התניא בשולחן ערוך הרב, האבני נזר וכו'.

26 מובא בחוברת מסורה חלק א עמוד כז.

חייבים להעמיד מהם גבאי צדקה, וכו' מעולם לא ראינו ולא שמענו מקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה, דזהו חלק מחובות הציבור.

על פי דבריו אלו הציע הגרי"ד תירוץ נוסף לשאלת התוס' בעניין כפייה על צדקה. באמת אין בית דין כופה את היחיד לקיים מצוות צדקה המוטלת עליו, אך הוא כופה בגלל חובת הציבור המוטלת עליהם, כי תפקיד בית דין הוא לוודא שצדקה תינתן לעניים. אם כן, כפייה זו איננה מהדין הרגיל של כפייה על המצוות אלא סוג של מס המקובל בכל קהילה וכל בני הקהילה חייבים בו.²⁷ ניתן להוכיח הבנה זו מכמה נקודות בסוגיית צדקה בבבא בתרא:

- הגמרא מדברת על גבייה, מונח שנשמע כמס ולא נתינה של יחיד.
- הברייתא קובעת שגבייה זו נעשית על ידי אנשים בעלי סמכות מהקהילה: "קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגבית בשנים - שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים".
- הגמרא מביאה שהגבייה לקופת הצדקה מחייבת רק את תושבי העיר הקבועים, דבר שנשמע כמס קהילתי.

היוצא מדברי הגרי"ד וזקנו ר' חיים שניתן לתרץ את האחרונים (שהקשינו עליהם איך דיברו בדרשותיהם על צד של "והלכת בדרכיו" במצוות צדקה אם כופים על הצדקה). אכן אין כופים צדקה על היחידים, אלא תפקיד רבני הקהילה לזרז את בני קהילתם לקיים את מצוות הצדקה בשלמותה - מצד "ואהבת לרעך כמוך" ומצד "והלכת בדרכיו" - מתוך דברי עידוד שמצווה זו מיוחדת בכך שהיא הופכת מידת הדין למידת הרחמים.

27 מעין זה מצינו כבר בראשונים. האור זרוע כתב בהלכות צדקה: "ועוד היה מפרש רבינו תם זצ"ל, דודאי אין בני העיר יכולין לכוף אחד לצדקה, ולא לכל דבר שאינו תקנת העיר, והא דכפיי' רבא לר' נתן בר אמי, היינו שהיה כבר קצבה ותנאי ביניהם ונתרצו בה מעיקרא, ועתה לא רצו לקיים הקצבה לפיכך אכפייה". וכן משמע מתשובת המהר"ם מרוטנברג חלק ד סי' תתק"ח, שהסביר שבקהילה שכל בני הקהילה נהגו לתת צדקה ביחד - זו מעין שותפות ובני הקהילה יכולים לחייב את היחיד להשתתף.

ו. מסקנות

כאשר רב קהילה מקבל פניות מבני קהילתו עם דרישה להבין את עניין הקמת קרן צדקה קהילתית, ניתנת לו הזדמנות ללמוד לעומק את מצוות צדקה עם קהל שומעיו. במסגרת לימוד המהלך הנ"ל, רב הקהילה מסביר את מעלת מצוות הצדקה בשתי רמות שונות:

1. מצווה ליחידים - כקיום מצוות "ואהבת לרעך כמוך" וקיום מצוות "והלכת בדרכיו".

2. מצווה לקהילה - לא רק כאוסף יחידים, אלא כגוף אחד, לדאוג לנזקקים בקהילה.